Pedeset godina trećeg talasa: od demokratizacije do autokratizacije

Staffan I. Lindberg

Odsek za političke nauke, V-Dem Institut, Univerzitet u Geteborgu, Švedska

RADNI PREVOD ZA POTREBE NASTAVE

Ovo nije zvanično izdanje prevoda. Terminologija je prilagođena politikološkom registru na srpskom jeziku. Grafikoni i Tabela 1 preneti su iz originala, uz prevedene naslove, napomene i ključne oznake. Bibliografski naslovi u literaturi zadržani su u originalu.

Originalna referenca: Lindberg, Staffan I. (2026). "Fifty years of the third wave(s): from democratization to autocratization." Democratization, 33(3), 676–694. https://doi.org/10.1080/13510347.2026.2615134

Sažetak

Ovaj rad razmatra pedeset godina od portugalske Revolucije karanfila iz 1974. godine, koja se smatra pokretačem „trećeg talasa demokratizacije" – globalnog trenda u kojem su brojne diktature transformisane u demokratije. Autor kritički preispituje način na koji je politička nauka proučavala ovaj talas i tvrdi da su rani uvidi komparativnih studija slučaja potisnuti tokom zaokreta ka kvantitativnim metodama, čime je oslabljeno naše razumevanje i demokratizacije i njenog preokreta. Rad takođe dovodi u pitanje Hantingtonov koncept „talasa" i pokazuje da noviji metodološki pristupi – naročito skup podataka Epizode transformacije režima (Episodes of Regime Transformation, ERT) – pružaju adekvatnije instrumente za analizu. Ovaj pristup pokazuje da je treći talas trajao gotovo pedeset godina. Između 1970. i 2024. zabeleženo je 149 epizoda demokratizacije u 110 nedemokratskih država. Tokom poslednjih približno dvadeset pet godina taj talas se preklapao sa rastućim „trećim talasom autokratizacije", koji obuhvata 105 epizoda autokratizacije u 75 država – a proces se i dalje nastavlja. Sadašnji talas autokratizacije bez presedana je po trajanju, rasprostranjenosti i intenzitetu i još uvek ne pokazuje znake dostizanja vrhunca. Autor na kraju ocenjuje da, sa Sjedinjenim Američkim Državama koje se, prema njegovoj analizi, kreću ka autokratiji, pred preostalim demokratijama stoji veoma izazovna budućnost.

Ključne reči: Treći talas; demokratizacija; autokratizacija; Sjedinjene Američke Države; epizode promene režima

Prošlo je pedeset godina otkako je vojni udar koji su 25. aprila 1974. godine izveli portugalski oficiri prerastao u Revoluciju karanfila. Politička nauka je od tada akumulirala ogromno znanje o onome što je usledilo u Južnoj Evropi i Latinskoj Americi tokom 1970-ih i 1980-ih. U istom periodu, u Aziji su zbačene diktature u državama kao što su Bangladeš, Malezija, Filipini, Južna Koreja i Tajvan. Ipak, ti događaji bili su tek podrhtavanje tla pre zemljotresa nakon 1989. godine, kada su se jednopartijske države i vojne diktature širom bivšeg Sovjetskog Saveza, Istočne Evrope, gotovo čitave Afrike i značajnih delova Azije pomerile ka tome da usvoje makar institucionalna obeležja demokratije.

Samjuel Hantington, jedan od pionira u ovoj oblasti, označio je ovaj proces kao „trećim talasom demokratizacije“ još u trenutku kada se posthladnoratni vrhunac nakon 1989. tek mogao nazreti.[1] Pedeset godina kasnije vreme je da ponovo preispitamo način na koji smo opisivali treći talas demokratizacije, kako nove metode mogu doprineti njegovom boljem razumevanju – uključujući i pitanje šta su zapravo „talasi“ – i, konačno, da detaljnije sagledamo kako se taj proces preobrazio u aktuelni preokret: „treći talas autokratizacije“.[2] Cilj ovog rada jeste da razmotri navedena tri pitanja i ponudi pogled na širu sliku trećeg talasa demokratizacije koji je prerastao u treći povratni talas.[3]

Rad razvija pet osnovnih argumenata. Prvo, važni uvidi o prirodi transformacije režima koje je literatura zasnovana na komparativnim studijama slučaja ponudila tokom 1980-ih i 1990-ih bili su zanemareni nakon kvantitativnog zaokreta u disciplini. To je vremenom otežalo kako naše razumevanje tako i sposobnost da objasnimo procese koji su se odvijali tokom trećeg talasa demokratizacije. Drugo, Hantingtonova izvorna formulacija „talasa“ navela je disciplinu na pogrešan put u pogledu konceptualizacije samih talasa i načina njihovog proučavanja. Treće, noviji metodološki razvoj, posebno pristup Epizode transformacije režima (ERT) i prateći skup podataka, omogućava da se ova dva problema prevaziđu. Time se otvara primereniji način proučavanja trećeg talasa demokratizacije i njegovog preokreta, uz ponovno uključivanje ranijih uvida komparativnih studija slučaja. Četvrto, takav pristup pokazuje da se treći talas zaista protezao tokom gotovo pedeset godina, ali i da se približno poslednjih dvadeset pet godina preklapao sa rastućim trećim talasom autokratizacije. Taj talas je danas bez presedana po obimu i intenzitetu.

Peto i konačno, sveobuhvatna analiza pokazuje da je 110 prvobitno nedemokratskih država na kraju postalo deo trećeg talasa demokratizacije, uz ukupno 149 epizoda demokratizacije između 1970. i 2024. godine. Međutim, u 75 država u istom širem periodu usledilo je 105 epizoda autokratizacije. Do 2024. godine 60 od 110 država (55 odsto) ostalo je demokratsko, dok 50 ili nikada nije postalo demokratija ili se vratilo autokratiji. Posmatrano regionalno, Južna Evropa je prošla daleko najbolje, zatim obe Amerike, a potom Istočna Evropa.

Kako smo proučavali treći talas demokratizacije?

Na početnim stranicama svog pionirskog dela *Slom demokratskih režima* (The Breakdown of Democratic Regimes) Huan H. Linc i Alfred Stepan su 1978. godine napisali da bi „visok prioritet sada trebalo dati analizi uslova koji dovode do sloma autoritarnih režima i procesu tranzicije iz autoritarnih u demokratske režime“.[4] Iz današnje perspektive teško je zamisliti prikladniji istraživački poziv za to vreme. Linc i Stepan nisu mogli realno da predvide u kojoj meri će istraživači prihvatiti taj zadatak, niti koliko će proučavanje demokratizacije – a danas sve više i autokratizacije – privući nove generacije politikologa. Komparativna politika i proučavanje političkih režima razvili su se u sve širu i značajniju oblast političke nauke. Svaki pokušaj da se sažme ogromna i raznovrsna literatura o trećem talasu demokratizacije nužno će na neki način biti nepotpun. Ipak, upravo to se pokušava u nastavku, sa izrazito panoramskom ambicijom i uz svest da će mnogi, možda i najvažniji doprinosi iz poslednjih pedeset godina ostati nepomenuti.

Komparativne studije slučaja rano su postale dominantan istraživački dizajn. Paradigmu tranzicija iz autoritarne vlasti postavili su 1986. O’Donnell, Schmitter i Whitehead na osnovu iskustava Južne Evrope i Latinske Amerike.[5] Potom je usledila knjiga Huana H. Linca i Alfreda Stepana *Problemi demokratske tranzicije i konsolidacije* (Problems of Democratic Transition and Consolidation), koja je dodatno učvrstila tradiciju istinskih komparativnih studija slučaja u istraživanjima političkih režima, ali je ukazala i na razlike koje su obeležile „nove“ tranzicije u Istočnoj Evropi.[6] Stotine, ako ne i hiljade

istraživača potom su analizirale nove slučajeve i nove dimenzije ovih procesa. Ta literatura prikazivala je složene procese i višestruke putanje ka neizvesnim ishodima, sa ciljem da objasni trenutak tranzicije. Politička nauka tada, osim pojedinih specijalizovanih oblasti američke politike, nije bila posebno usmerena ka kvantitativnim pristupima. Komparativna politika i proučavanje promene režima pratili su opštu metodološku orijentaciju discipline.

Kao što sam sa saradnicima detaljnije obrazlagao na drugim mestima,[7] ti rani doprinosi zasnovani na komparativnim studijama slučaja doneli su nam najmanje tri ključna, rekao bih čak temeljna, uvida. Prvo, procesi tranzicije mogu se razlikovati kroz fazu otvaranja, zatim period liberalizacije u kojem dolazi do ublažavanja određenih ograničenja, i potom tranziciju ka demokratiji koja se empirijski obeležava „osnivačkim izborima“,[8] nakon kojih demokratija može dalje da se širi i produbljuje. Drugo, faktori koji dovode do početnog otvaranja autoritarnog režima – u kasnijoj terminologiji, do početka jedne epizode – često nisu isti kao uzroci koji objašnjavaju kasniji tok i konačni ishod perioda liberalizacije. Treće, periodi liberalizacije nisu homogeni, utoliko što neki od njih od samog početka nisu ni bili usmereni ka demokratiji.

U literaturi koja je usledila i koja je sve više bila zasnovana na kvantitativnim metodama, ovi fundamentalni uvidi uglavnom su potisnuti u drugi plan. Veliki deo kvantitativne literature o trećem talasu demokratizacije, koja se snažnije razvila tokom 1990-ih, imao je korene u klasičnim međudržavnim istraživanjima koja su nastojala da objasne demokratiju kroz strukturne, društvene i ekonomske preduslove.[9] Fokus komparativnih studija slučaja na tranziciju kao događaj – najčešće izbore kojima se uspostavlja novi demokratski režim – preuzela je jedna struja kvantitativnih istraživanja zasnovana na kvalitativnoj razlici između tipova režima[10] i dihotomnoj zavisnoj varijabli.[11] Polazeći uglavnom od minimalnih uslova za demokratiju,[12] ova struja je diskretne promene u klasifikaciji režima povezivala regresionim modelima sa različitim objašnjavajućim faktorima.[13]

Na taj način je kratki trenutak tranzicije izdvojen iz mnogo složenijih procesa koje je analizirala literatura komparativnih studija slučaja, a analiza se oslonila na prilično problematičnu pretpostavku homogenosti svih jedinica koje nisu izvršile tranziciju.[14] Heterogenost slučajeva u kojima liberalizacija nije dovela do tranzicije, jasno vidljiva u komparativnim studijama slučaja, praktično je izgubljena u metodološkom prevođenju. Ipak, ovaj deo literature o trećem talasu demokratizacije dao je važne uvide u uslove koji povećavaju verovatnoću jasnog prelaza iz autokratije u demokratiju, kao i u faktore koji doprinose opstanku demokratskih režima.[15]

Druga struja sve sofisticiranije kvantitativne literature nastojala je da izoluje prosečne efekte jednog ili manjeg broja faktora na kontinuirane pokazatelje demokratije – indeksne mere na odnosnim ili intervalnim skalama. Ova istraživanja ponudila su obilje nalaza o strukturnim, institucionalnim i bihevioralnim korelatima demokratizacije.[16] Iako su izbegavala pretpostavku potpune homogenosti jedinica koja je umanjivala uverljivost prve kvantitativne struje, ova druga je nosila podjednako problematične pretpostavke o konstantnim i simetričnim efektima, kao i čestu pretpostavku da je promena iz jedne godine u narednu odgovarajuća vremenska jedinica za svaki kauzalni efekat.[17] Posledično, nalazi su počivali na procenama prema kojima uzroci proizvode jednake efekte duž čitavog raspona zavisne varijable, uglavnom u oba smera, i gotovo trenutno – iz jedne godine u sledeću.

Dobro utemeljene studije slučaja, međutim, jasno su ukazivale na potrebu da se razlikuju uzroci liberalizacije od determinanti tranzicije, a oba ta skupa faktora od onih koji utiču na produbljivanje demokratije – kao i od faktora koji deluju u različitim fazama kretanja u suprotnom smeru. One su

takođe ukazivale na sporodelujuće faktore i faktore koji proizvode prelomne tačke. Sve to sugerisalo je da navedene pretpostavke nisu samo nerealistične, već da mogu stajati na putu utemeljenoj izgradnji teorije.[18] Na kraju se pojavila potreba da se istovremeno preispitaju i pristupi proučavanju transformacije režima i dinamika trećeg talasa demokratizacije. Ta dva zadatka su nerazdvojna.

U novije vreme tri temeljna uvida proistekla iz tradicije komparativnih studija slučaja ponovo su prepoznata u literaturi o izbornom autoritarizmu[19] i demokratizaciji „greškom“,[20] a zatim su ponovo primenjena u istraživanjima epizoda liberalizacije i demokratizacije.[21] [22] O tome će više biti reči u nastavku, kada se pažnja usmeri na pitanje kako treće talase demokratizacije i autokratizacije treba proučavati kvantitativno, a da se istovremeno sačuvaju dobro poznata saznanja o procesima transformacije režima koja je disciplina jedno vreme izgubila iz vida. Prvi korak, međutim, jeste kritičko preispitivanje samog pojma „talasa“ u istraživanju promene režima.

Šta su bili Hantingtonovi talasi?

Hantingtonova izvorna formulacija tri talasa demokratizacije i dva povratna talasa bila je usredsređena na tranzicije ka demokratiji i iz demokratije. Takav fokus na diskretne kvalitativne prelaze iz autokratije u demokratiju bio je u skladu sa dotadašnjom literaturom.[23] U Hantingtonovom shvatanju, talas je jednostavno period u kojem je broj prelaza iz nedemokratskih u demokratske režime veći od broja tranzicija u suprotnom smeru.[24] Talasi su, dakle, u principu bili međusobno isključivi, iako je Hantington u praksi dopuštao nekoliko godina preklapanja između talasa i povratnih talasa. Na osnovu relativno oskudnih podataka kojima je tada raspolagao, identifikovao je tri talasa i dva povratna talasa, predstavljena horizontalnim linijama na Slici 1.

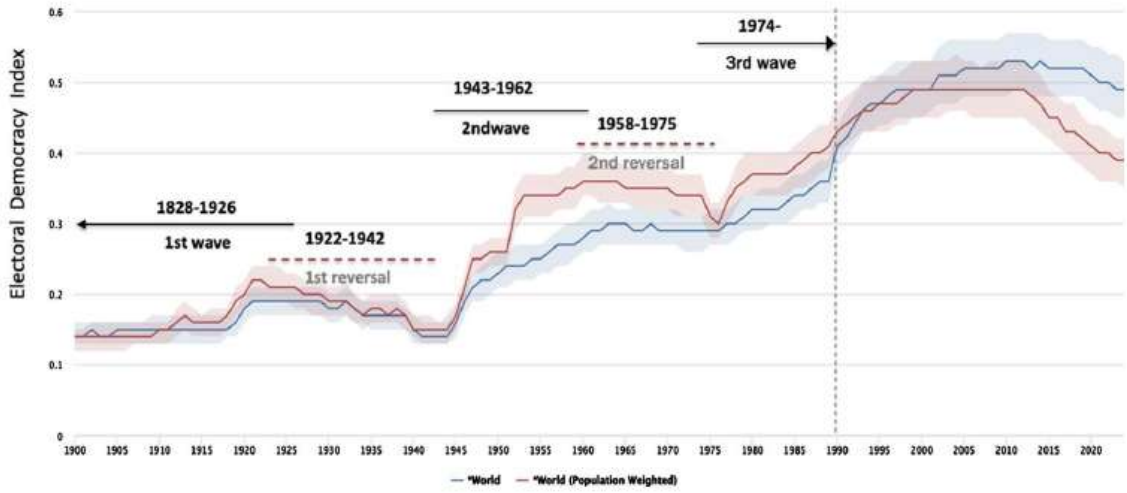

Figure 1. Huntington's waves and V-Dem's Electoral Democracy Index.

Note: The two trend-lines on the Electoral Democracy Index use V-Dem data v.15. The shaded areas indicate the "credible regions" of potentially highest and lowest values, which are equivalent to confidence intervals based on Bayesian posterior densities. Huntington's three waves of democratization (green shaded) and two reverse waves (red shaded) are demarcated. Huntington's dates for the three democratization waves and two reversal waves are indicated by the horizontal lines, and the exact years he designated are listed above each line. The vertical dotted line demarcates the end of Huntington's time series at the time.[25]

Slika 1. Hantingtonovi talasi i V-Dem Indeks izborne demokratije.

Napomena: Dve linije trenda koriste podatke V-Dem v.15. Osencene oblasti predstavljaju „kredibilne regione“ potencijalno najviših i najnižih vrednosti, analogne intervalima poverenja zasnovanim na Bajesovim posteriornim raspodelama. Hantingtonova tri talasa demokratizacije i dva povratna talasa označeni su horizontalnim linijama; vertikalna

isprekidana linija označava kraj vremenske serije kojom je Hantington raspolagao. Prevod oznaka: Electoral Democracy Index = Indeks izborne demokratije; World = svetski prosek po državama; World (Population Weighted) = svetski prosek ponderisan stanovništvom; wave = talas; reversal = povratni talas.

Kvantitativna literatura koja je potom usledila, uz dihotomne klasifikacije, sve više je koristila i indekse. Indeksi ne registruju samo grube prelaze iz jednog stanja u drugo, već omogućavaju hvatanje finijih promena i primenu šireg skupa statističkih tehnika – najpre linearnih regresija, a kasnije i neparametarskih modela. Ako se talasi mogu uočiti prebrojavanjem tranzicija režima, razumno je očekivati da se pojave i u agregiranim vrednostima indeksa. Slika 1 zato prikazuje V-Dem Indeks izborne demokratije (Electoral Democracy Index, EDI) kao svetski prosek po državama (plava linija) i kao prosek ponderisan brojem stanovnika (crvena linija) za period 1900–2023. Ove dve različite metrike izuzetno dobro prate Hantingtonovu meru zasnovanu na prebrojavanju tranzicija, imajući u vidu koliko je malo podataka njemu bilo dostupno i koliko se njegov pristup oslanjao isključivo na promene tipa režima.

Ono što Hantington nije mogao u potpunosti da predvidi jeste nastavak trećeg talasa od 1990. pa duboko nakon 2000. godine. Tačna godina u kojoj je talas dostigao vrhunac zavisi od korišćene metrike. Plava linija na Slici 1, zasnovana na proseku država, dostiže vrhunac oko 2010, dok pokazatelj ponderisan stanovništvom sugeriše da je treći talas demokratizacije počeo da slabi već krajem 1990-ih. Kao što će biti dodatno pokazano u nastavku, novi povratni „treći talas autokratizacije“ počeo je da raste upravo dok je prethodni talas dostizao vrhunac,[26] iako istraživači promene režima ovu pojavu nisu prepoznali sve do znatno kasnije.

Ponovna procena trećeg talasa demokratizacije

Ponovna procena trećeg talasa demokratizacije, po mom mišljenju, zahteva rešavanje najmanje dva pitanja u načinu na koji pristupamo proučavanju talasa: prvo, potrebno je pravilno razumeti svojstva talasa; drugo, potrebno je razviti kvantitativne pristupe proučavanju epizoda transformacije režima koji mogu da uključe uvide komparativnih studija slučaja i izbegnu niz problematičnih pretpostavki kojima je disciplina predugo bila opterećena. Moj istraživački tim i ja bavili smo se upravo tim pitanjima tokom poslednjih nekoliko godina.

Kako pravilno razumeti talase

U prirodnom svetu – kod svetlosti, vode, radio-talasa, gravitacije i drugih pojava – pojam talasa ima relativno jasno i opšteprihvaćeno značenje i po svojoj prirodi pripada cikličnom obrascu, bez obzira na to što neki savremeni politikolozi ne vole takve analogije.[27] U okeanologiji, fizici, matematici i radiologiji talasi se shvataju kao širenje poremećaja koji se kreće od jedne početne tačke ka drugoj na uređen i konzistentan način.[28] Zvuk, svetlost i subatomske čestice pokazuju talasna svojstva. Poprečni talasi, poput talasa na vodi, kreću se gore-dole, dok su uzdužni talasi, poput talasa svetlosti u ovom pojednostavljenom prikazu, nizovi zgušnjavanja i razređivanja u medijumu; i jedni i drugi imaju odgovarajuće vrhove i doline. Počinju u nižoj tački, dostižu vrhunac, a zatim se ponovo spuštaju, pri čemu frekvencija i amplituda mogu da variraju.

Za ovu raspravu nije potrebno ulaziti u sve oblike ponašanja talasa. Dovoljno je primetiti njihovu važnu osobinu: talasi se karakteristično preklapaju. Dok jedan dostiže vrhunac i počinje da opada, drugi može da bude u najnižoj tački i istovremeno počne da raste. Hantington je upravo ovu karakteristiku višestrukih talasa u velikoj meri previdео. Nakon tog „prvobitnog greha“, u velikom delu politikološke literature talasi demokratizacije i povratni talasi često su zamišljani kao vremenski

međusobno isključivi. To je naročito vidljivo u radovima koji koriste jedan agregatni indeks i očekuju da su talasi demokratizacije i autokratizacije zapravo samo jedan jedinstveni talas koji se može čitati kroz kretanje tog indeksa, kao na Slici 1. Kretanje jednog indeksa svakako registruje važne promene, ali skriva ono što je Hantington prvobitno pokušavao da uhvati: postoji jedan talas promena ka demokratiji, koji raste i opada, i odvojen talas transformacije režima ka autokratiji, koji se kreće uglavnom u suprotnom smeru. Ključno je da jedan talas ne mora da se povuče pre nego što drugi počne.

Metodološke inovacije iz poslednjih nekoliko godina omogućavaju da se fenomen dva istovremena talasa obuhvati nijansiranije i sofisticiranije nego prostim brojanjem tranzicija ka demokratiji i od demokratije. Pre nego što se vratimo empirijskoj proceni trećeg talasa, potrebno je ukratko predstaviti te inovacije.

Potrebne inovacije za kvantitativnu analizu

Razvijajući novi kvantitativni pristup, polazili smo od tri ključna uvida komparativnih studija slučaja: transformacija režima ima različite faze; različite faze i smerovi transformacije obično imaju različite objašnjavajuće faktore; i proces transformacije je neodređenog ishoda – može, ali ne mora, da uključi tranziciju ka demokratiji ili iz demokratije. Početak je bio identifikovanje i detaljno opisivanje epizoda autokratizacije, što je dovelo do rada o „trećem talasu autokratizacije“ objavljenog u časopisu Democratization.[29] Pristup je potom proširen i na demokratizaciju, a rezultat je okvir i skup podataka Epizode transformacije režima (Episodes of Regime Transformation – ERT).[30]

Kao što je prikazano na konceptualnom grafikonu 2, tako formirana baza podataka obuhvata sve značajnije promene u pravcu demokratizacije ili autokratizacije (odnosno pojedinačne epizode), identifikuje njihov početak i kraj (čime se omogućava razlikovanje faza od kojih se sastoje), kao i to da li one podrazumevaju prelazak u demokratiju ili njen slom. Time se omogućava analiza procesa sa neizvesnim ishodima, uključujući neuspešne pokušaje demokratizacije i slučajeve demokratizacije do koje je došlo „greškom“.

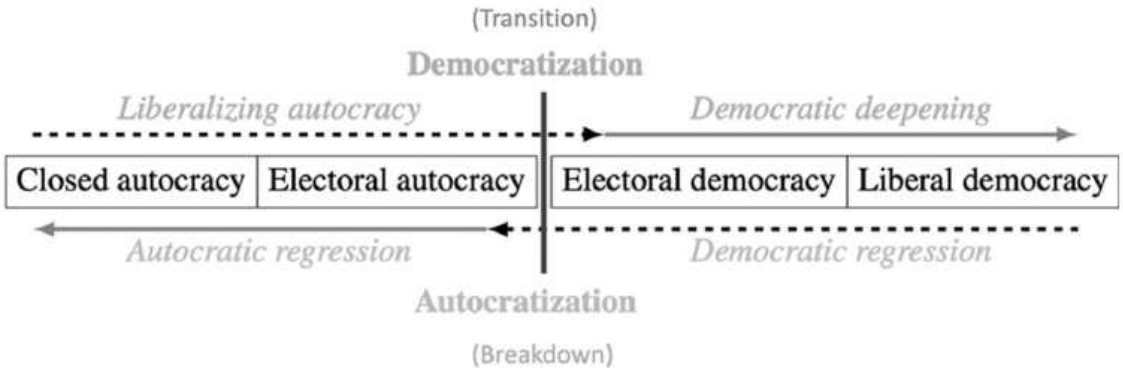

Figure 2. Conceptual Scheme for the Episodes of Regime Transformation.

Note: This conceptual scheme appears in different versions in different publications with the first found in Lindberg 2009. This latest version is reproduced from Maerz et al. 2023.

Slika 2. Konceptualna šema Epizoda transformacije režima.

Napomena: Konceptualna šema pojavljuje se u različitim verzijama u više publikacija; prva verzija je u Lindberg (2009), a ova verzija je preuzeta iz Maerz et al. (2023). Prevod oznaka: Democratization = demokratizacija; Liberalizing

autocracy = liberalizujuća autokratija; Democratic deepening = produbljivanje demokratije; Closed autocracy = zatvorena autokratija; Electoral autocracy = izborna autokratija; Electoral democracy = izborna demokratija; Liberal democracy = liberalna demokratija; Autocratic regression = autokratska regresija; Democratic regression = demokratska regresija; Autocratization = autokratizacija; Transition = tranzicija; Breakdown = slom.

Ovaj pristup omogućava da se postepene promene na V-Dem Indeksu izborne demokratije proučavaju zajedno sa diskretnim transformacijama režima, uz očuvanje makar izvesnog stepena heterogenosti jedinica i među „neuspesima" i među „uspesima" kretanja u oba smera. Konkretno, kao na Slici 3, ERT razlikuje pet tipova epizoda demokratizacije i pet tipova autokratizacije, pri čemu svaki skup ima dve glavne početne tačke i pet mogućih putanja i ishoda.[31] Nisu svi neuspesi isti, baš kao što nisu ni svi uspesi isti.

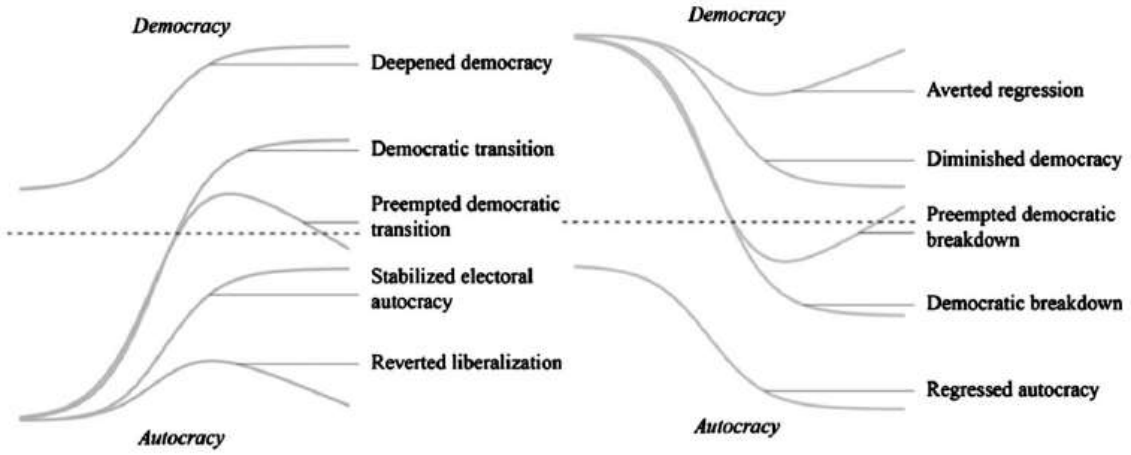

Figure 3. Paths and outcomes of episodes of democratization and autocratization.
Note: Reproduced from Maerz at al. 2023, p.5.

Slika 3. Putanje i ishodi epizoda demokratizacije i autokratizacije.

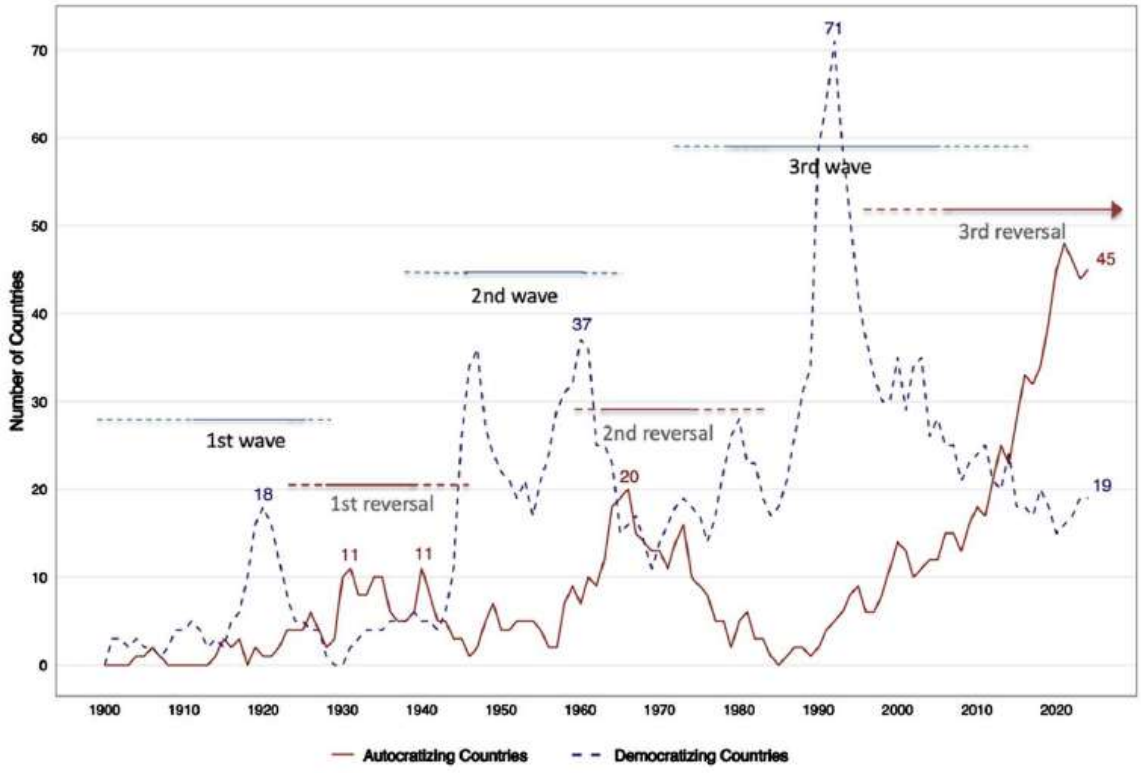
Napomena: Preuzeto iz Maerz et al. (2023), str. 5. Prevod oznaka: Deepened democracy = produbljena demokratija; Democratic transition = demokratska tranzicija; Preempted democratic transition = sprečena/nedovršena demokratska tranzicija; Stabilized electoral autocracy = stabilizovana izborna autokratija; Reverted liberalization = poništena liberalizacija; Averted regression = zaustavljena regresija; Diminished democracy = oslabljena demokratija; Preempted democratic breakdown = sprečen slom demokratije; Democratic breakdown = slom demokratije; Regressed autocracy = produbljena autokratija.

Treći talas demokratizacije i savremeni treći talas autokratizacije mogli bi se analizirati uz punu detaljnost i nijansiranost koju ERT omogućava, ali za potrebe ovog rada fokus je na agregatnom nivou epizoda koje se kreću u jednom od dva smera: demokratizacije ili autokratizacije. Umesto Hantingtonovog prebrojavanja diskretnih tranzicija režima ka demokratiji i od demokratije, ili jedinstvene perspektive koju daju usponi i padovi jednog indeksa, ERT omogućava da se istovremeno proučavaju vrh i dolina talasa promena ka većem stepenu demokratije, odvojeno od kretanja talasa udaljavanja od demokratije.

Ponovna procena tri talasa i savremeni talas autokratizacije

Kada se ERT koristi da bi se utvrdilo koliko se država nalazilo u procesu demokratizacije, a koliko u procesu autokratizacije između 1900. i 2023. godine, dobija se nešto drugačija slika tri talasa demokratizacije i povratnih talasa, prikazana na Slici 4. U odnosu na Sliku 1 postoje tri važne razlike.

Umesto prosečnog nivoa demokratije u svetu ili Hantingtonovog broja tranzicija ka demokratiji i od demokratije, ovde je prikazan broj država koje se nalaze u epizodi transformacije režima – plava linija za države koje se demokratizuju, crvena za države koje se autokratizuju. Talasi su, dakle, identifikovani na osnovu „država u promeni“, a dopušteno im je da se preklapaju, baš kao talasi u prirodi.

igure 4. Three waves of democratization and autocratization.

Slika 4. Tri talasa demokratizacije i autokratizacije.

Napomena: Podaci za grafikon potiču iz V-Dem skupa podataka i ERT skupa podataka, verzija 15. Početke i završetke talasa autor identifikuje induktivnim čitanjem brojčanih vrednosti na grafikonu. Prevod oznaka: Number of Countries = broj država; Democratizing Countries = države koje se demokratizuju; Autocratizing Countries = države koje se autokratizuju; wave = talas; reversal = povratni talas.

Cilj ovde nije da se sva tri talasa detaljno analiziraju, već da se treći talas demokratizacije i njegov aktuelni povratni talas stave u komparativnu perspektivu u odnosu na prva dva. Horizontalne linije koje označavaju početak i kraj talasa treba shvatiti kao indikativne, a ne potpuno definitivne. Za svaki slučaj moguće je izneti razložne argumente da se tačna godina najniže tačke pomeri nekoliko godina unapred ili unazad. Moglo bi se čak tvrditi da insistiranje na apsolutno preciznom datiranju zaklanja važnije pitanje – kakva je priroda trećeg talasa demokratizacije i u kom smeru se svet kreće.

Slika 4 jasno pokazuje da je treći talas demokratizacije ubedljivo najduži, jer se proteže više od četiri decenije od jedne najniže tačke do naredne. Nakon postepenog rasta tokom približno petnaest godina od početka 1970-ih, usledio je do tada neviđen uspon, koji je početkom 1990-ih dostigao vrhunac sa čak 71 državom koja se istovremeno demokratizovala. Taj vrhunac se potom relativno brzo povukao i prešao u postepeni pad koji je trajao oko dvadeset godina. Deo brzog pada nakon vrhunca objašnjava se brojnim uspešnim tranzicijama: mnoge zemlje Istočne Evrope, kao i pojedine zemlje

Afrike i Azije, brzo su prešle u demokratiju i počele da se stabilizuju kao nove, mlade demokratije. Međutim, znatan broj država u Africi i Aziji relativno brzo se liberalizovao, ali nije stigao do demokratije, već je ostao zaglavljen u obliku izborne autokratije. Kako je novi milenijum odmicao, opadanje talasa sve više je značilo da je sve manje država uopšte pokušavalo da se demokratizuje. Kao što sugeriše naslov ovog posebnog broja, treći talas demokratizacije razvijao se tokom gotovo pedeset godina. Danas je, međutim, definitivno završen, što pokazuje plava linija na Slici 4.

Istovremeno, poslednjih približno dvadeset pet godina trećeg talasa demokratizacije poklopilo se sa postepenim rastom trećeg povratnog talasa autokratizacije. To je ujedno najduži period preklapanja između talasa od 1900. godine. Taj povratni talas počeo je da raste negde sredinom ili krajem 1990-ih, ali tada nije bio prepoznat kao početak kontratalasa. Koliko mi je poznato, prvi istraživač koji je upozorio na promenu bio je Larry Diamond 1997. godine, kada je napisao da se „treći talas globalne demokratizacije, koji je počeo 1974, sada izgleda približava kraju“, a upozorenje je snažnije ponovio 2008.[33] Malo ko ga je tada ozbiljno shvatio.

Treći talas autokratizacije već je drugi najduži među svim zabeleženim talasima i mogao bi da postavi rekord, jer još uvek nema znakova da dostiže vrhunac. Slika 4 pokazuje da je savremeni povratni talas autokratizacije bez presedana po rasprostranjenosti, intenzitetu i trajanju. Trenutno obuhvata više država nego ikada ranije (N = 45). To je približno četvrtina svih država sveta i gotovo 40 odsto svetskog stanovništva.[34] Reč je o istinski globalnom talasu koji obuhvata države od obe Amerike, preko Evrope i Bliskog istoka i Afrike, do centralne, istočne i jugoistočne Azije. Prema svim pokazateljima, talas i dalje raste.[35]

Stopa „smrtnosti“ demokratija u ovom talasu veoma je visoka. Od država koje se trenutno autokratizuju, 27 je bilo demokratsko kada je epizoda transformacije režima počela. Samo devet njih ostalo je demokratija do kraja 2024. godine, što znači da je u 67 odsto slučajeva došlo do sloma demokratije. Takođe znamo da savremeni talas autokratizacije i brojni slomovi demokratije dominantno nastaju pod vođstvom krajnje desnih, nacionalističkih, reakcionarnih i antipluralističkih političkih lidera i partija.[36] Oni i njihove pristalice koriste nove mogućnosti koje pruža slabo regulisan javni prostor društvenih mreža na internetu za širenje sve većih količina dezinformacija i netačnih informacija, čime se polarizacija gura ka toksičnim i pogubnim nivoima. To zatim dodatno podstiče autokratizaciju, jer delove stanovništva navodi da podrže antipluralističke lidere i partije u podrivanju prava, organizacija i samog postojanja opozicije. Ovaj obrazac je jedno od najupečatljivijih obeležja trećeg talasa autokratizacije.[37]

U kombinaciji sa izrazitim relativnim društveno-ekonomskim nejednakostima i nedavnim dramatičnim finansijskim krizama, ova situacija na više načina podseća na 1930-e godine, koje su dovele do preuzimanja demokratskih režima od strane nacističkih i fašističkih pokreta, a potom i do svetskog rata. To je zabrinjavajuća senka koja prati savremeni, još uvek rastući treći talas autokratizacije.

Metodologija ERT omogućava nijansiraniji i precizniji prikaz talasa i mesta na kojem se svet trenutno nalazi, ali takva agregirana slika ipak ima ograničenja. Za detaljniju ponovnu procenu trećeg talasa demokratizacije i trećeg povratnog talasa potrebno je sići na nivo dinamike pojedinačnih država.

Ponovna procena epizoda demokratizacije trećeg talasa i njihovog preokreta na nivou država

Koje su države postale deo trećeg talasa demokratizacije i kako su prošle kada se plima okrenula ka autokratizaciji? Koliko je autoru poznato, u literaturi do sada nije postojao potpuno sveobuhvatan prikaz koji odgovara na ovo pitanje. Zato Tabela 1, radi celovitosti, prikazuje koje su se države demokratizovale tokom trećeg talasa i kada, da li je nakon toga usledila autokratizacija, kao i privremeni „ishod“ do kraja 2024. godine.

Tabela 1. Epizode demokratizacije (+) i autokratizacije (–) tokom trećeg talasa demokratizacije i naknadne autokratizacije, sa ishodima do 2024.

Table 1. Episodes of democratization (+) and autocratization (-) during the Third Wave of democratization followed by autocratization, and outcomes by 2024.

Napomena uz Tabelu 1: Epizode demokratizacije i autokratizacije identifikovane su pomoću ažuriranja ERT v15 objavljenog 2025. Za epizode demokratizacije uključeni su ishodi „demokratska tranzicija“, „sprečena/nedovršena demokratska tranzicija“ i „stabilizovana autokratija“ prema varijabli dem_ep_outcome. Za autokratizaciju su uključeni „slom demokratije“, „sprečeni slom“, „zaustavljena regresija“ i „produbljena autokratija“ prema varijabli aut_ep_outcome, kao i slučajevi sa neizvesnim ishodom na kraju perioda. Oznake režima: Dem-Electoral = izborna demokratija; Dem-Liberal = liberalna demokratija; Aut-Electoral = izborna autokratija; Aut-Closed = zatvorena autokratija.

Tabela 1 obuhvata svih 149 epizoda demokratizacije u 110 država između 1970-ih i 2024. godine, označenih zelenim znacima plus (+). Uključena su tri tipa epizoda demokratizacije iz ERT skupa podataka (verzija 15): sve počinju u autokratijama, a završavaju se demokratskom tranzicijom, sprečenom odnosno nedovršenom demokratskom tranzicijom ili liberalizovanom autokratijom. Isključene su epizode demokratskog produbljivanja u već demokratskim državama, epizode poništene liberalizacije, slučajevi klasifikovani kao „neizvestan ishod“ i epizode koje su cenzurisane zato što još

traju.[38] Razlog za takav izbor – pored izuzimanja neizvesnih slučajeva – jeste nastojanje da se obuhvate svi slučajevi značajnog pomeranja ka demokratiji, a da se isključe prividno pozitivni slučajevi kratkog otvaranja iza kojeg je odmah usledio preokret, kao i promene koje predstavljaju poboljšanja unutar već postojećih demokratija.

U uzorku se nalazi ukupno 105 epizoda autokratizacije u 75 država od 1990. do 2024. godine.[39] U Tabeli 1 one su označene crvenim znacima minus (–). Iz čitavog raspona epizoda autokratizacije u ERT skupu uključena su četiri tipa, kako bi se izbor što bolje uskladio sa kriterijumima na strani demokratizacije: epizode koje završavaju slomom demokratije, sprečenim slomom demokratije, zaustavljenom regresijom i produbljenom autokratijom. Poslednja kategorija uključena je zato što su na strani demokratizacije obuhvaćene liberalizovane autokratije, dok „produbljena autokratija“ hvata autokratizaciju takvih slučajeva. Pošto statističko cenzurisanje naročito pogađa države koje se trenutno autokratizuju, uključeni su i tekući slučajevi ako traju najmanje dve godine.[40]

Treba naglasiti da je uzorak država koje se autokratizuju ograničen na one koje su registrovale epizodu demokratizacije tokom trećeg talasa i time stekle uslov da se pojave u Tabeli 1. Pažljiv čitalac će zato primetiti, na primer, da Venecuela nije uključena: njeni periodi demokratizacije (1936–1948. i 1958–1961) prethode trećem talasu. Zato ne postoji potpuno preklapanje sa globalnim uzorkom korišćenim u analizama na Slikama 1 i 4.

Redosled država u Tabeli 1 prati dva principa. Najpre su države raspoređene po regionima, u skladu sa poznatim vremenskim redosledom širenja trećeg talasa demokratizacije. Doduše, veliki deo Azije, Afrike i Istočne Evrope ušao je u treći talas približno u isto vreme, ali regionalna podela ipak ima analitičku logiku. Unutar regiona države su zatim poređane prema godini početka prve epizode demokratizacije u ERT podacima; ako više država ima istu početnu godinu, poređane su abecedno.

Boje epizoda i privremene klasifikacije režima na kraju 2024. godine u Tabeli 1 ukazuju na obrazac koji do sada nije jasno prikazan u literaturi. Regionima u kojima je veći broj država ranije ušao u demokratizaciju danas ide bolje, makar kada je reč o očuvanju minimalno demokratskih režima. Levitsky i Way nedavno su tvrdili da je većina država trećeg talasa pokazala iznenađujuću otpornost na autokratizaciju i slom demokratije.[41] To izgleda tačno, ali pre svega za države koje su se demokratizovale u Južnoj Evropi i obe Amerike. Sve četiri države Južne Evrope i 16 od 20 država u Amerikama (80 odsto) i dalje su klasifikovane kao demokratije. Tabela 2 prikazuje sažete podatke po regionima.

Tabela 2. Regionalna raspodela ishoda

Region	N država koje su se demokratizovale 1970–2024	Autokratizacija je poslednja epizoda	Autokratije 2024
Južna Evropa	4	1 (25%)	0 (0%)
Amerike	20	12 (60%)	4 (20%)
Azija i Okeanija	21	10 (48%)	10 (48%)
Afrika	36	13 (36%)	22 (61%)
Istočna Evropa	21	13 (62%)	6 (29%)

MENA	8	5 (63%)	8 (100%)
Ukupno	110	54 (49%)	50 (45%)

Među regionima koji su se kasnije demokratizovali, Istočna Evropa takođe ima iznadprosečan udeo demokratija – oko 70 odsto. Ipak, sa 62 odsto, taj region je znatno iznad globalnog proseka od 49 odsto kada je reč o državama u kojima je autokratizacija bila ili ostala poslednja zabeležena epizoda. To je gotovo obrnuta slika Afrike, gde relativno mali broj država (36 odsto) ima autokratizaciju kao poslednju epizodu, ali čak 61 odsto država danas pripada autokratijama. Ovaj kontrast odražava činjenicu da su se države Istočne Evrope u proseku demokratizovale mnogo dublje i dosegle znatno više nivoe demokratije nego države Afrike. Mnoge afričke države nikada nisu napredovale dalje od liberalizovanih izbornih autokratija, pa ostaju autokratije čak i kada u poslednje vreme nisu ušle u novu epizodu autokratizacije. U međuvremenu, nekoliko država Istočne Evrope koje su se autokratizovale ili se i dalje autokratizuju palo je na indeksu demokratije, ali još uvek ostaje unutar demokratske kategorije. Ishodi u Aziji približno odgovaraju globalnom proseku država trećeg talasa, dok region Bliskog istoka i Severne Afrike (MENA) ima najlošije rezultate.

Tabela 3 raspoređuje ishode prema deceniji u kojoj je počela prva epizoda demokratizacije u pojedinoj državi. Postoje dva izuzetka. Epizode koje počinju 1989. grupisane su sa 1990-im zbog očigledne posebnosti pada Berlinskog zida te godine. Drugo, mali broj epizoda započetih nakon 2010. objedinjene su u petnaestogodišnji period. Vremenska raspodela sugeriše da regionalne razlike možda imaju veći značaj od samog vremena početka demokratizacije. Jedino najraniji učesnici imaju vidljivo bolje statistike, što možda pokazuje da su te države zaista bile „zrele“ za demokratizaciju.

Tabela 3. Vremenska raspodela ishoda

	1970-e	**1980-e**	**1989–1990-e**	**2000-e**	**2010–2024**	**Ukupno**
Autokratizacija je poslednja epizoda	9 (38%)	17 (74%)	22 (46%)	4 (36%)	2 (50%)	54 (49%)
Autokratije 2024	3 (13%)	12 (52%)	25 (52%)	6 (55%)	4 (100%)	50 (45%)
N ukupno	24	23	48	11	4	110

Prva epizoda demokratizacije započela je u navedenom periodu.

Ako se posmatra da li je autokratizacija bila poslednja epizoda, od 1980-ih nadalje vidi se opadajuća stopa. To može da znači da su u državama koje su se ranije demokratizovale snage autokratizacije imale više vremena da se izgrade i postanu uticajne, dok u novijim demokratizatorima za to još nije bilo dovoljno vremena. To je, međutim, samo moguća hipoteza za buduća istraživanja. Kada je reč o režimskom statusu 2024. godine, kohorte iz 1980-ih, 1990-ih i 2000-ih do sada su prošle gotovo identično. Poslednje četiri države – Etiopija, Gvineja Bisao, Libija i Tunis – koje su u nekom trenutku tokom 2010-ih prošle kroz određeni stepen liberalizacije, i dalje su autokratije.

Zaključna razmatranja – četvrti talas?

Pedeset godina nakon portugalske Revolucije karanfila 1974, koja je pokrenula tranzicije iz diktature u demokratiju širom Južne Evrope i dalje, politička nauka raspolaže ogromnim znanjem o transformacijama režima. Globalno kretanje koje je zatim zahvatilo Latinsku Ameriku, delove Azije, a kasnije Istočnu Evropu i Afriku, Samuel Hantington nazvao je „trećim talasom demokratizacije". Međutim, pošto se demokratski napredak od 1990-ih zaustavlja ili preokreće, svet se danas suočava sa „trećim talasom autokratizacije". Ovaj rad ponovo procenjuje pola veka promene i zalaže se za konceptualno i metodološko obnavljanje načina na koji proučavamo demokratizaciju.

Analizu strukturira pet osnovnih argumenata. Prvo, rana literatura komparativnih studija slučaja iz 1980-ih i 1990-ih ponudila je nijansirane uvide u tranzicije režima – pokazala je da se demokratizacija odvija kroz otvaranje, liberalizaciju i osnivačke izbore – ali su ti uvidi u velikoj meri izgubljeni u kasnijim kvantitativnim, podatkovno orijentisanim istraživanjima. Drugo, Hantingtonova uticajna metafora „talasa" navela je istraživače da talase posmatraju kao odvojene, uzastopne događaje, a ne kao kontinuirane procese koji se mogu preklapati. Treće, novije metode – naročito okvir ERT – ublažavaju ove nedostatke kombinujući snage kvalitativnih i kvantitativnih pristupa. Četvrto, ERT pokazuje da se talasi demokratizacije i autokratizacije preklapaju: treći talas demokratizacije, od 1970-ih do 2010-ih, postepeno je ustupao prostor i istovremeno koegzistirao sa globalnim talasom autokratizacije koji još raste. Konačno, empirijski podaci pokazuju da je od 1970. do 2024. zabeleženo 149 epizoda demokratizacije u 110 država, ali i 105 epizoda autokratizacije u 75 od njih; danas samo 60 tih država ostaje demokratsko.

Ponovno razmatranje Hantingtonovog pojma talasa pokazuje da je problematična njegova pretpostavka da su demokratski talasi i povratni talasi međusobno isključivi. U stvarnosti, kao i u fizici, talasi se preklapaju: jedan može da opada dok drugi već raste. ERT metod obuhvata ovo dvostruko kretanje identifikujući odvojene epizode transformacije režima u oba smera.

Empirijska ponovna procena pomoću ERT-a pokazuje da je treći talas demokratizacije trajao gotovo pedeset godina. Vrhunac je dosegao početkom 1990-ih, kada se 71 država istovremeno demokratizovala, nakon čega je talas počeo da slabi sa opadanjem broja novih tranzicija. Od kraja 1990-ih razvio se preklapajući i ubrzavajući talas autokratizacije, koji danas obuhvata oko četvrtine država sveta i gotovo 40 odsto svetskog stanovništva. Ovaj trend uglavnom predvode nacionalistički, krajnje desni i antipluralistički lideri koji koriste polarizaciju i dezinformacije povezane sa društvenim mrežama, što autor upoređuje sa pojedinim uslovima iz 1930-ih.

Regionalno posmatrano, Južna Evropa i obe Amerike pokazale su se najuspešnijim u očuvanju demokratije, dok Afrika, Azija i Bliski istok beleže raširene povratke ili zadržavanje autokratskih oblika vlasti. Ukupno gledano, približno polovina država koje su se demokratizovale tokom trećeg talasa naknadno je doživela regresiju. Razumevanje ovih međusobno isprepletanih talasa zato zahteva veću teorijsku preciznost i metode poput ERT-a, koje povezuju kvantitativnu rigoroznost sa kontekstualnom dubinom komparativnih istraživanja.

Postoje li znaci da se aktuelni treći talas autokratizacije bliži kraju i da počinje četvrti talas demokratizacije? Jednostavan odgovor autora glasi: ne. Skorašnji preokreti u Brazilu, a zatim i u Poljskoj ohrabruju i odnose se na dve zemlje sa značajnom, makar regionalnom težinom, ali se obe suočavaju sa ozbiljnim izazovima u održavanju tog preokreta, dok su većina ostalih – relativno malobrojnih – država koje se trenutno demokratizuju male zemlje ograničenog globalnog značaja.

Democracy Report 2025 navodi 19 država u procesu demokratizacije, u kojima živi oko 6 odsto svetskog stanovništva, pri čemu Brazil i Poljska čine veliki deo tog udela.[42]

Ipak, iako je pad demokratije veliki i po svemu sudeći još raste, prosečan nivo demokratije u svetu i dalje je viši nego na početku trećeg talasa. Kada se računa prosek po državama, svet je krajem 2024. bio na nivou približno jednakom 1996. godini. Kada se prosek ponderiše brojem stanovnika – što možemo zamisliti kao nivo demokratije koji uživa „prosečan globalni građanin" – svet se vratio na nivo poslednji put viđen 1985.[43] To je sumoran pokazatelj obima globalnog gubitka demokratije. Ipak, položaj demokratije još je bolji nego u vreme portugalske Revolucije karanfila 1974. Ostaje da se vidi hoće li aktuelna plima koja gradi talas autokratizacije dostići vrhunac i povući se pre nego što erodira demokratske obale dublje nego što su bile 1974. godine.

Izgledi nisu bolji ni ako se uzmu u obzir noviji događaji u Sjedinjenim Američkim Državama. Jedna analiza objavljena u ovom časopisu[44] zaključila je sredinom aprila 2025. da je demokratija u SAD bila u procesu sloma. Uzimajući u obzir brojne dodatne napade Trampove administracije na demokratske institucije, norme i pravne granice nakon tog trenutka, autor ovog rada ocenjuje da SAD više ne ispunjavaju kriterijume demokratije. Prema njegovoj analizi, pridružile su se Mađarskoj, Indiji, Turskoj i drugim zemljama među izbornim autokratijama. Posledice po svet su ogromne. Nije reč samo o faktičkom razgrađivanju USAID-a i povezanih institucija – National Endowment for Democracy, National Democratic Institute, International Republican Institute i International Foundation for Electoral Systems – niti samo o programima podrške i zaštite demokratije u više od 120 država, u kojima su stotine hiljada ljudi bile uključene u suprotstavljanje autokratijama. Reč je i o snažnom signalu diktatorima i potencijalnim diktatorima da, iz perspektive Sjedinjenih Država, demokratija više nije ni prioritet ni posebno pitanje. Za preostale demokratije u svetu, budućnost će biti zahtevna.

Zahvalnica

Autor zahvaljuje Marini Nord na pomoći u izradi Slike 4 i na promišljenim sugestijama, kao i anonimnim recenzentima i urednicima posebnog broja na dragocenim komentarima i predlozima.

Izjava o sukobu interesa

Autor nije prijavio potencijalni sukob interesa.

Finansiranje

Istraživanje je omogućeno podrškom Fondacije Knut i Alice Wallenberg programu Wallenberg Academy Fellow Staffana I. Lindberga, grant [2018.0144]. V-Dem Institut je deo i delimično se finansira kroz DEMSCORE, nacionalnu istraživačku infrastrukturu, grant 2021-00162 Švedskog istraživačkog saveta.

O autoru

Staffan I. Lindberg je profesor političkih nauka, osnivački direktor V-Dem Instituta (2012–2025) i rukovodilac Jedinice za istraživanje javnih politika na Univerzitetu u Geteborgu; osnivački je glavni istraživač projekta Varieties of Democracy (V-Dem) i osnivački direktor nacionalne istraživačke infrastrukture DEMSCORE. Autor je i urednik više knjiga i preko 70 članaka o demokratiji, izborima, demokratizaciji, autokratizaciji, odgovornosti, klijentelizmu, metodama analize sekvenci, političkoj

reprezentaciji žena i biračkom ponašanju, objavljenih u časopisima kao što su APSR, AJPS, Political Analysis, Democratization, World Development i World Politics.

ORCID: Staffan I. Lindberg – http://orcid.org/0000-0003-0386-7390

Napomene

1. Huntington, The Third Wave.

2. Lührmann i Lindberg, "A Third Wave of Autocratization is Here."

3. Ovaj članak je zasnovan na plenarnom predavanju održanom u Alte Aula Univerziteta u Hajdelbergu 4. jula 2024.

4. Linz i Stepan, The Breakdown of Democratic Regimes.

5. O'Donnell et al., Transitions from Authoritarian Rule.

6. Linz i Stepan, Problems of Democratic Transition and Consolidation; videti i Diamond et al., Democracy in Developing Countries; Rueschemeyer et al., Capitalist Development and Democracy.

7. Lindberg, "Introduction"; Wilson et al., "Episodes of Liberalization in Autocracies."

8. Ovakav pristup identifikovanju tranzicije ka demokratiji prihvatili su i brojni drugi vodeći autori, kao što su Diamond, "Democracy in Latin America"; Diamond i Plattner, Democratization in Africa; Günther et al., The Politics of Democratic Consolidation; Valenzuela, "Democratic Consolidation in Post-Transitional Settings"; i van de Walle i Bratton, Democratic Experiments in Africa.

9. Na primer Lipset, "Some Social Requisites of Democracy"; Almond i Verba, The Civic Culture; videti i Dahl, Polyarchy, kao promišljen rani doprinos.

10. Na primer Alvarez et al., "Classifying Political Regimes"; Boix et al., "A Complete Data Set of Political Regimes, 1800–2007"; Cheibub et al., "Democracy and Dictatorship Revisited."

11. Na primer Boix i Stokes, "Endogenous Democratization"; Brownlee, "Portents of Pluralism"; Miller, "Democratic Pieces."

12. Na primer Alvarez et al., "Classifying Political Regimes"; Huntington, The Third Wave.

13. Na primer Bjørnskov i Rode, "Regime Types and Regime Change"; Epstein et al., "Democratic Transitions"; Haggard i Kaufman, Dictators and Democrats; Przeworski et al., Democracy and Development.

14. Maerz et al., "Episodes of Regime Transformation"; Wilson et al., "Episodes of Liberalization in Autocracies."

15. Na primer Boix, Democracy and Redistribution; Higley i Burton, "The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns"; Haggard i Kaufman, Dictators and Democrats; Przeworski et al., Democracy and Development.

16. Na primer Acemoglu i Robinson, Economic Origins of Dictatorship and Democracy; Ansell i Samuels, "Inequality and Democratization"; Bernhard et al., "Economic Performance, Institutional Intermediation, and Democratic Survival"; Mainwaring i Pérez-Liñán, "Levels of Development and Democracy"; Mainwaring i Scully, Building Democratic Institutions; Pevehouse, "Democracy from the Outside-in?"; Ross, The Oil Curse; Svolik, "Authoritarian Reversals and Democratic Consolidation"; Teorell, Determinants of Democratization.

17. Noviji metodološki napredak obogatio je disciplinu neparametarskim metodama koje ublažavaju ove pretpostavke; videti, na primer, Hastie i Tibshirani, Generalized Additive Models; Wojtyś et al., "Copula Based Generalized Additive Models."

18. Edgell et al., “The Institutional Order of Liberalization”; Wilson et al., “Episodes of Liberalization in Autocracies.”

19. Na primer Schedler, “Taking Uncertainty Seriously”; Schedler, The Politics of Uncertainty.

20. Treisman, “Democratization by Mistake.”

21. Edgell et al., “The Institutional Order of Liberalization”; Wilson et al., “Episodes of Liberalization in Autocracies.”

22. Ibid.

23. Na primer Linz, The Breakdown of Democratic Regimes.

24. Huntington, The Third Wave, str. 16.

25. Lührmann i Lindberg, “A Third Wave of Autocratization is Here.”

26. Na primer Skaaning, “Waves of Autocratization and Democratization”; Tomini, “Don’t Think of a Wave!”

27. Videti Encyclopaedia Britannica, odrednica “wave (physics)”: https://www.britannica.com/science/wave-physics.

28. Lührmann i Lindberg, “A Third Wave of Autocratization is Here.”

29. Videti Maerz et al., “Episodes”; Edgell et al., “Episodes of Regime Transformation”; i Maerz et al., “ERT – An R Package to …”.

30. Kasniji radovi počeli su da povezuju procese autokratizacije i demokratizacije koji čine delove jednog jedinstvenog procesa, formirajući „U-zaokrete“ i „zvonaste zaokrete“ (Bell-turns). Videti, na primer, Nord et al., “When Autocratization is Reversed”; Nord et al., Democracy Report 2024; Angiolillo et al., “State of the World.”

31. Diamond, “The End of the Third Wave”; zatim Diamond, “The Democratic Rollback.”

32. Nord et al., “State of the World.”

33. Ovaj pasus oslanja se na Nord et al., Democracy Report 2025.

34. Lührmann i Lindberg, “A Third Wave …”; Medzihorsky i Lindberg, “Walking the Talk.”

35. Angiolillo et al., “State of the World”; Wiebrecht et al., “State of the World.”

36. Za detalje klasifikacije zasnovane na varijabli dem_ep_outcome videti Edgell et al., Episodes of Regime Transformation Dataset (v2.2) Codebook.

37. Iz Tabele 1 isključene su epizode autokratizacije u dvanaest država: Azerbejdžanu, Bocvani, Burundiju, Egiptu, Mauricijusu, Mozambiku, Mjanmaru, Republici Kongo, Sudanu, Tadžikistanu, Tanzaniji i Venecueli. Ove države nisu imale epizodu demokratizacije jednog od tri uključena tipa u periodu obuhvaćenom Tabelom 1, pa su radi konzistentnosti izuzete i sa strane autokratizacije.

38. Za detalje klasifikacije zasnovane na varijabli aut_ep_outcome videti Edgell et al., Episodes of Regime Transformation Dataset (v2.2) Codebook.

39. Levitsky i Way, 2023, “Democracy’s Surprising Resilience.”

40. Nord et al., 2025, “State of the World.”

41. Ibid.

42. Ibid.

43. Coppedge et al., “V-Dem Country-Year Dataset v15”; Huntington, The Third Wave, str. 16.

44. Coppedge et al., “V-Dem Country-Year Dataset v15” i Edgell et al., “Episodes of Regime Transformation Dataset v5”.

Literatura

Bibliografski podaci i naslovi publikacija zadržani su u originalnom obliku radi tačnog citiranja.

Acemoglu D., and J. A. Robinson. Economic Origins of Dictatorship and Democracy. New York: Cambridge University Press, 2006.

Alvarez, M., J. A. Cheibub, F. Limongi, and A. Przeworski. "Classifying Political Regimes." Studies in Comparative International Development 31, no. 2 (1996): 3–36.

Angiolillo, F., M. Lundstedt, M. Nord, and S. I. Lindberg. "State of the World 2023: Democracy Winning and Losing at the Ballot," Democratization 31, no. 8 (2024): 1597–1621.

Ansell, B. W., and D. J. Samuels. "Inequality and Democratization: A Contractarian Approach." Comparative Political Studies 43 (2010): 1543–1574.

Bernhard, M., T. Nordstrom, and C. Reenock. "Economic Performance, Institutional Intermediation, and Democratic Survival." Journal of Politics 63 (2001): 775–803.

Bjørnskov, C., and M. Rode. "Regime Types and Regime Change: A New Dataset on Democracy, Coups, and Political Institutions." Review of International Organizations 15, no. 2 (2020): 531–551.

Boix, C. Democracy and Redistribution. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Boix, C., and S. Stokes. "Endogenous Democratization." World Politics 55, no. 4 (2003): 517–549.

Boix, C., M. Miller, and S. Rosato. "A Complete Data Set of Political Regimes, 1800–2007." Comparative Political Studies 46, no. 12 (2013): 1523–1554.

Brownlee, J. "Portents of Pluralism: How Hybrid Regimes Affect Democratic Transitions." American Journal of Political Science 53, no. 3 (2009): 515–532.

Cheibub, J. A., J. Gandhi, and J. R. Vreeland. "Democracy and Dictatorship Revisited." Public Choice 143 (2010): 67–101.

Coppedge, M., J. Gerring, C. H. Knutsen, S. I. Lindberg, J. Teorell, et al. V-dem Dataset v15. Varieties of Democracy (V-Dem) Project, 2025.

Dahl, R. A. Polyarchy: Participation and Opposition. New Haven, CT: Yale University Press, 1971.

Diamond, L. "Democracy in Latin America: Degrees, Illusions, and Directions for Consolidation." In Beyond Elections and Democratization in Latin America, 1980-1985, edited by T. Farer. La Jolla: University of California, Berkeley, 1996.

Diamond L., Linz J. J., and Lipset S. M. Democracy in Developing Countries. Boulder CO: Lynne Rienner, 1988.

Diamond, L. "The Democratic Rollback." Foreign Affairs 87, no. 2 (2008): 36–48.

Diamond, L. The End of the Third Wave and the Global Future of Democracy. Wien: Institut für Höhere Studien (IHS), 1997.

Diamond, L. and Plattner, M., eds. Democratization in Africa. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999.

Edgell, A. B., S. F. Maerz, L. Maxwell, R. Morgan, J. Medzihorsky, M. C. Wilson, V. A. Boese, et al. "Episodes of Regime Transformation Dataset, v2.2." https://github.com/vdeminstitute/ert, 2020a.

Edgell, A. B., S. F. Maerz, L. Maxwell, R. Morgan, J. Medzihorsky, M. C. Wilson, V. A. Boese, et al. "Episodes of Regime Transformation Dataset (v2.2) Codebook" https://www.v-dem.net/en/data/data/ert-dataset/, 2020b.

Edgell, A. E., V. A. Boese, P. Lindenfors, S. F. Maerz, and S. I. Lindberg. “The Institutional Order of Liberalization.” British Journal of Political Science 52, no. 3 (2021): 1465–1471. doi:10.1017/S000712342100020X.

Epstein, D. L., R. Bates, J. Goldstone, I. Kristensen, and S. O’Halloran. “Democratic Transitions.” American Journal of Political Science 50, no. 3 (2006): 551–569.

Günther, R., N. P. Diamandouros, and H.-J. Puhle. The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in a Comparative Perspective. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1995.

Haggard, S., and R. Kaufmann. Dictators and Democrats. Masses, Elites and Regime Change. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2016.

Hastie, T. J., and R. J. Tibshirani. Generalized Additive Models. Boca Raton, FL: CRC Press, 1990.

Higley, J., and M. G. Burton. “The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns.” American Sociological Review 54 (1989): 17–32.

Huntington, S. P. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. Norman: University of Oklahoma Press, 1991.

Levitsky, S., and L. A. Way. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War. New York: Cambridge University Press, 2010.

Levitsky, S., and L. A. Way. “Democracy’s Surprising Resilience.” Journal of Democracy 34, no. 4 (2023): 5–20. doi:10.1353/jod.2023.a907684.

Lindberg, S. I. “Introduction.” In Democratization by Elections: A New Mode of Transition, edited by S. I. Lindberg, 25–46. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2009.

Linz, J. J., and A. Stepan. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1996.

Linz, J. J. and A. C. Stepan, eds. The Breakdown of Democratic Regimes – Crisis, Breakdown, & Reequilibration. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, 1978.

Lipset, S. M. “Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy.” American Political Science Review 53, no. 1 (1959): 69–105.

Lührmann, A., and S. I. Lindberg. “A Third Wave of Autocratization is Here: What is New about It?” Democratization 26, no. 7 (2019): 1095–1113. https://doi:10.108013510347.2019.1582029.

Maerz, S. F., A. B. Edgell, M. C. Wilson, S. Hellmeier, and S. I. Lindberg. “Episodes of Regime Transformation.” Journal of Peace Research 61, no. 6 (2023): 967–984. doi:10.1177/00223433231168192.

Maerz, S. F., A. B. Edgell, J. Krusell, L. Maxwell, and S. Hellmeier. “‘ERT– An R Package to Load, Explore and Work with the Episodes of Regime Transformation dataset’ GitHub (2020a).” https://github.com/vdeminstitute/ERT.

Mainwaring, S., and A. Pérez-Liñán. “Levels of Development and Democracy: Latin American Exceptionalism, 1945–1996.” Comparative Political Studies 36, no. 9 (2003): 1031–1067.

Mainwaring, S., and T. Scully. Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America. Stanford, CA: Stanford University Press, 1995.

Miller, M. “Democratic Pieces: Autocratic Elections and Democratic Development since 1815.” British Journal of Political Science 45, no. 3 (2015): 501–530.

Nord, M., F. Angiolillo, M. Lundstedt, F. Wiebrecht, and S. I. Lindberg. “When Autocratization Is Reversed: Episodes of U-Turns since 1900.” Democratization 32, no. 5 (2025): 1136–1159. doi:10.1080/13510347.2024.2448742.

Nord, M., F. Angiolillo, A. Good God, and S. I. Lindberg. “State of the World 2024: 25 Years of Autocratization – Democracy Trumped?” Democratization 32, no. 4 (2025): 839–864. doi:10.1080/13510347.2025.2487825.

Nord, M., D. Altman, F. Angiolillo, T. Fernandes, A. Good God, and S. I. Lindberg. Democracy Report 2025: 25 Years of Autocratization – Democracy Trumped? University of Gothenburg: V-Dem Institute, 2025.

O’Donnell, G., P. C. Schmitter, and L. Whitehead. Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives. Vol. 3. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1986.

Pevehouse, J. “Democracy from the Outside-in? International Organizations and Democratization.” International Organization 56, no. 3 (2002): 515–549.

Przeworski, A., M. Alvarez, J. A. Cheibub, and F. Limongi. Democracy and Development: Political Institutions and Material Well-Being in the World, 1950–1990. New York: Cambridge University Press, 2000.

Ross, M. L. The Oil Curse: How Petroleum Wealth Shapes the Development of Nations. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2012.

Rueschemeyer, D., E. H. Stephens, and J. D. Stephens. Capitalist Development and Democracy. Chicago: University of Chicago Press, 1992.

Schedler, A. “Taking Uncertainty Seriously: The Blurred Boundaries of Democratic Transition and Consolidation.” Democratization 8, no. 4 (2001): 1–22.

Schedler, A. The Politics of Uncertainty: Sustaining and Subverting Electoral Authoritarianism. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Skaaning, S.-E. “Waves of Autocratization and Democratization: A Critical Note on Conceptualization and Measurement.” Democratization 27, no. 8 (2020): 1533–1542.

Svolik, M. W. “Authoritarian Reversals and Democratic Consolidation.” American Political Science Review 102, no. 2 (2008): 153–168.

Tannenberg, A., A. Lührmann, and S. I. Lindberg. “Regimes of the World (Row): Opening New Avenues for the Comparative Study of Political Regimes.” Politics and Governance 6, no. 1 (2018): 60–77.

Teorell, J. Determinants of Democratization: Explaining Regime Change in the World, 1972–2006. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Tomini, L. “Don’t Think of a Wave!” Democratization 28, no. 6 (2021): 1191–1201.

Treisman, D. “Democracy by Mistake: How the Errors of Autocrats Trigger Transitions to Freer Government.” American Political Science Review 114, no. 3 (2020): 792–810.

Valenzuela, S. J. “Democratic Consolidation in Post-Transitional Settings: Notion, Process, and Facilitating Conditions.” In Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective, edited by S. Mainwaring, G. O’Donnell, and S. J. Valenzuela, 57–104. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1992.

van de Walle, N., and M. Bratton. Democratic Experiments in Africa: Regime Transitions in Comparative Perspective. New York: Cambridge University Press, 1997.

Wiebrecht, F., Y. Sato, M. Nord, M. Lundstedt, F. Angiolillo, and S. I. Lindberg. “State of the World 2022: Defiance in the Face of Autocratization.” Democratization 30, no. 5 (2023): 769–793. DOI: 10. 1080/13510347.2023.2199452.

Wilson, M. C., J. Medzihorsky, S. F. Maerz, et al. “Episodes of Liberalization in Autocracies: A New Approach to Quantitatively Studying Democratization.” Political Science Research and Methods 11, no. 3 (2023): 501–520. https://doi:10.1017psrm.2022.11.

Wojtyś, M., G. Marra, and R. Radice. “Copula Based Generalized Additive Models for Location, Scale and Shape with Non-random Sample Selection.” Computational Statistics & Data Analysis 127 (2018): 1–14.